

УДК 94.09 + 929 + 821.133.1 – Даниленко

Галич А. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
докторант ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
(м. Старобільськ)

**«КАПЕЛЮХ СІКОРСЬКОГО» В. ДАНИЛЕНКА:
ШЛЯХ ВІД ІДЕОГРАФІЧНОГО ДО СИМВОЛІЧНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБРАЗІВ**

Портрети Кароліни Гулій та Ігоря Сікорського в романі В. Даниленка «Капелюх Сікорського», виконуючи головну свою естетичну функцію – створення образів вигаданого та реального персонажів через опис зовнішнього вигляду й заглиблення в їхній внутрішній світ, психологію дій і вчинків акумулюють у собі розмаїття значень, ідучи шляхом розширення від ідеографічного до символічного (жінка з пропелером) функціонування образів. Портрет Кароліни формує метафоричний і символічний зміст твору, рятуючи від забуття себе й іншого головного героя, надаючи динаміку розвитку сюжету.

Ключові слова: біографія, портрет, розгорнутий портрет, деконцентрований портрет, оніричний портрет.

Портреты Каролины Гулий и Игоря Сикорского в романе В. Даниленко «Шляпа Сикорского», выполняя главную свою эстетическую функцию – создание образов вымышленного и реального персонажей через описание внешнего вида и углубление в их внутренний мир, психологию действий и поступков аккумулируют в себе разнообразие значений, идя путем расширения от идеографического к символическому (женщина с пропеллером) функционированию образов. Портрет Каролины формирует метафорический и символический смысл произведения, спасая от забвения себя и другого главного героя, придавая развитию сюжета динамику.

Ключевые слова: биография, портрет, развернутый портрет, деконцентрированный портрет, онирический портрет.

The portraits of Karolina Huliya and Ihor Sikorsky in V. Danylenko's novel «Sikorsky's hat» while fulfilling their main function of creating the images of fiction and real character through the description of appearance and deepening into their inner world, psychology of action and deeds, accumulate the diversity going through the widening from the ideographic to symbolic (the woman with a propeller) functioning of the images. Karolina's portrait forms metaphoric and symbolic meaning of the literary work saving from oblivion herself and another main hero, adding dynamics to the plot development.

Keywords: biography, portrait, detailed portrait, deconcentrated portrait, oneiric portrait.

У біографічних творах розгорнутий портрет практично завжди є деконцентрованим, таким, що з окремих штрихів крок за кроком виліплює зовнішній вигляд і внутрішній світ героя. Переконливим свідченням цьому є портрети головних героїв Кароліни Гулій та Ігоря Сікорського в романі «Капелюх Сікорського» В. Даниленка.

Метою нашої розвідки є спроба розглянути портрети у документальних текстах як складники опису зовнішності героїв. Досі під таким кутом зору ця проблема українськими науковцями ніколи не розглядалася, а тому є актуальною.

Автор протягом роману подає кілька портретних характеристик Кароліни Гулій, яка в біографічному творі скоріше видається плодом фантазії письменника, аніж героїнею, що мала реального прототипа, а тому постає за законами художньої літератури, до того ж, постромантичної і постмодерної. Особливо виразно це проглядається в численних еротичних портретних елементах, сценах у ліжку, з яких вимальовується образ цієї до певної міри незвичайної жінки, яка в уяві головного героя проходить швидку еволюцію від неповнолітньої київської повії до романтичної недосяжної жінки, ідеалу для Сікорського, що нагадує чимось Дульцінею із Тобосу, героїню відомого роману М. Сервантеса.

Спершу юний гімназист Ігор Сікорський поблизу Дніпра зустрічає молоду жінку, яка при першому ж знайомстві зваблює його. В. Даниленко фіксує враження від цієї жінки очима недосвідченого в амурних справах головного героя, що містять виразні портретні деталі: «Він стривожено озирнувся і зупинив свій погляд на вирлоокій жінці в довгому брунатному платті й капелюшку з густо нафарбованими червоними губами» [Даниленко 2014:12]. Уже деталь (густо нафарбовані червоні губи) мала б застерегти недосвідченого хлопця від жінки, що *«його цікаво розглядала»* [Даниленко 2014:12]. Однак саме життєва недосвідченість героя, що виріс у професорській родині в Києві, не застерегла його від контакту з невідомою йому особою.

Тут проглядається певна фривольність з боку молодої жінки. Її промовисті жести («поманила пальцем», «вхопила його за руку і потягла в курінь»), кокетливі запитання, сміх, струшування капелюшка налаштовують читача на негативне сприйняття цієї особи. Однак для головного героя роману саме в цей час зароджується почуття кохання, і портретні деталі сприяють розкриттю цього почуття: «Вона була зовсім близько, ця гостроязика жінка,

трохи старша за нього. Її очі сміялися, а все тіло випромінювало радість. І коли дощ зашумів і знавісніло забарабанив об листя дерев, вона зняла з гілка чоловічого капелюха і простягнула хлопцеві:

« – Вдягни, цей капелюх називається федора. У ньому ти будеш дорослішим» [Даниленко 2014:13–14]. Цей капелюх, що стане своєрідним оберегом для Ігоря Сікорського, він пронесе через усе своє життя, як вагому символічну деталь власної зовнішності, що в підтексті розкриває його внутрішній світ і береже пам'ять про людину, з якою він хотів би бути щасливим, але з багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин не міг.

Портретні деталі, що їх демонструє В. Даниленко, описуючи наступну зустріч Ігоря Сікорського з незнайомкою, поглиблюють її образ: іронічні запитання, грайливість, сміх. Вона постає *«молодою грайливою жінкою»* [Даниленко 2014:16]. Гімназист *«відчував, як свавільно відчиняє вона невидимі замочки потаємних бажань і відпускає їх на волю. Було так легко з цією молодого грайливою жінкою»* [Даниленко 2014:16], яка *«штурхнула ліктиком його і взяла під руку»* [Даниленко 2014:16].

Дізнавшись, що незнайомка є повією, Ігор Сікорський кидався на неї, кричав, обзивав лайливими словами, але його зупинив лише один її жест. Вона *«лагідно погладила його скуйовджене волосся»* [Даниленко 2014:17]. Потім *«він схлипував у її обіймах, а жінка перебирала руками його волосся і заспокоювала. Ніжні руки блукали по тілу і ставали все вимогливішими»* [Даниленко 2014:17–18]. Портрет героїні поповнюється інтимними подробицями (солодке дихання, ніжність). Саме цього разу, на другому побаченні, Ігор Сікорський дізнається ім'я героїні – Кароліна Гулій, що є важливим елементом портретної характеристики, так само як і її вік: *«У листопаді буде сімнадцять»* [Даниленко 2014:19].

З цього часу Кароліна стала вночі снитися юному гімназистові. Домінантною деталлю її оніричного портрету став сміх, що *«заповнював Царський сад, а відлуння долітало до Хрещатика»* [Даниленко 2014:22]. Сни героя у романі стали передвісниками його майбутньої професії. У снах Ігор

став літати, а Кароліна ніби просила взяти її в політ: *«Її тіло було важке. Він обпирався об потік повітря, але Кароліна тягла вниз.*

– Ти не можеш! Не можеш! – кричала йому.

Дивився на її сердите обличчя, на широкі стегна і великі груди. Була зовсім гола – але навіть без одягу і взуття – занадто важка для польоту» [Даниленко 2014:23]. У снах Кароліна просила придумати щось, щоб вони могли продовжити мандрівку в небі, де вітер тріпотів *«її важким волоссям»* [Даниленко 2014:23]. Хлопцеві сниться, як він майструє для неї гвинт, який кріпиться за спиною коханої, і таким чином він піднімає її в небо. Сміхом жінки закінчується її перший оніричний портрет у романі В. Даниленка: *«Вони летіли над містом, і сміх Кароліни лунав від Думської площі до готелю “Пале Рояль”»* [Даниленко 2014:24]. Саме цей сон надихнув героя на розробку принципово нових літальних апаратів – гелікоптерів. Невелику іграшкову модель такого апарату невдовзі він демонструє батькам та іншим членам родини.

Третя зустріч наяву з Кароліною відбулася через певний час. Автор поглиблює її портрет новими деталями одягу: *«... Під вечір на Нижньому Валу зіштовхнувся з розкішною молодого панянкою в білому капелюсі.*

– Ти що тут робиш?! – здивовано вигукнула вона.

Перед ним стояла Кароліна у довгій волошковій сукні з білопінним мереживом, схожа на русалку, викинуту на берег Дніпра. І тільки яскраво нафарбовані губи видавали її професію» [Даниленко 2014:26].

Гімназист показав їй змайстровану ним іграшку – прообраз майбутнього вертольота – і сказав: *«Я зробив його схожим на тебе, – підняв іграшку. – Цей дерев’яний птах нагадує твоє тіло»* [Даниленко 2014:27]. Тут же Кароліна пообіцяла хлопцеві, що стане його, якщо він зуміє створити таку ж машину, яка могла би підняти їх у повітря. Після цього *«Кароліна різко розвернулась, сердито зацокала підборами і зникла за дверима будинку з червоним ліхтарем»* [Даниленко 2014:27].

Хлопець постійно шукав зустрічі з цією жінкою, в яку всерйоз закохався. Одного разу він знову її побачив. В. Даниленко суттєво поглиблює портрет Катерини через сприйняття його головним героєм: *«... Зустрів її, коли виходила з карети. Кароліна ступила на бруківку в платті, схожому на квітку лілеї. Світлий капелюшок ледь торкався її темного волосся, що спадало на плечі. Широкі стегна, осина талія і плаття нагадували дзвін із шлейфом піни, який вона притримувала, коли ступала, наче пливла над розімлілим від сонця Подолом. Її обличчя було припудрене рисовою пудрою, а рукави плаття нагадували крильця нічного метелика.*

– Це знову ти? – запитала Кароліна, і її голос став колючий, наче скалки богемського скла» [Даниленко 2014:28].

Подальший діалог Ігоря та Кароліни, у якому вона виявляє проукраїнські настрої, містить чимало портретних елементів, що розширюють уявлення про зовнішність і внутрішній світ героїні: *«Глузливо мовила вона»* [Даниленко 2014:28]; *«війнула платтям»* [Даниленко 2014:29]; *«захихотіла вона»* [Даниленко 2014:29]; *«перекривила його, і в її очах спалахнули мстиві вогники»* [Даниленко 2014:29]. Саме під час цієї розмови Кароліна заявила: *«Я не збираюся бути повією, – заклекотіла лють у її голосі. – Я хочу вийти заміж, мати свій дім, сім'ю. Хочу ходити на вистави Марії Заньковецької і носити плаття від Поля Пуаре»* [Даниленко 2014:30]. Героїня відмовляється святкувати разом із хлопцем його день народження, що викликає у того зливу образливих і нецензурних слів на її адресу, у відповідь *«вона відважила йому лункого ляпаса і сердито зашипіла», а потім, «війнувши мереживом, зацокала до будинку»* [Даниленко 2014:30].

Наступна їхня зустріч відбулася вже після того, як Кароліна вийшла заміж, а Ігор кілька років провів у кадетському корпусі в Петербурзі. Портрет героїні набуває подальшого поглиблення й уточнення. Спершу він бачить, *«як зупинилася карета, з якої вийшов чоловік у костюмі-трійці й подав руку жінці в капелюшку з пір'їнами. Довгі чорні пальчата і вуаль надавали їй неприступного вигляду. Ігор упізнав у ній Кароліну Гулій. Пара пройшла і зникла в парадному»*

[Даниленко 2014:42]. Капелюшок з пір'їнами, вуаль, яких не могло бути в повій, довгі пальці додають нові штрихи до розгорнутого портрету коханої жінки майбутнього авіаконструктора, яка з'являється в новому соціальному статусі заміжньої.

Наступна зустріч Ігоря Сікорського з Кароліною відбулася ще через кілька років. Він побачив її на концерті в Купецькому саду в Києві. Її портрет набуває психологічних рис: *«Йому (Ігорю – А. Г.) здавалося, що оркестр грає тільки для самотньої жінки у платті кольору крем-брюле і великому крислатому капелюсі, у якій упізнав Кароліну. Пахло левкоями. Вона зосереджено слухала музику. Криси її капелюшка були опущені»* [Даниленко 2014:56]. Побачивши Ігоря, *«жінка гойднула голівкою – усмішка ледь торкнулася її губ. Вона дослухала вальс, граційно підвелася й почала виходити з літньої естради Купецького саду»* [Даниленко 2014:56].

Черговий портрет Кароліни знову подається автором через інтимну сцену в ліжку: *«У спальні змусила зняти з неї одяг і затягла у велике дерев'яне ліжко»* [Даниленко 2014:59]; *«Її волосся розсипалось на подушці, його було так багато, що Ігор не знаходив місця у великому ліжку, провалювавсь у неглибокий сон, але її густе волосся лоскотало, лізло в очі, забивало дихання... Уранці, коли м'яв жіночі груди і обваженілі від сну ноги, шукаючи пальцями ніжну вологу її напівсонних бажань, а потім довго слухав, як вона кричить і здригається в обіймах...»* [Даниленко 2014:60].

Наступний портрет героїні поданий автором у щасливий для Сікорського день, коли вперше в історії Росії йому вдалося підняти в небо літак із пасажирями на борту. Її вбрання вже було зовсім іншим: *«Сікорський побачив Кароліну в світлому капелюшку й ситцевому платті. Від несподіванки його заціпило. Якусь мить він розгублено дивився в її карі очі, а потім показав рукою на літак:*

– Прошу!

Допоміг піднятися на крило, посадив у крісло пасажиря.

Літак заревів, вітер зірвав із її голови капелюшка і жбурнув у збуджений натовп. Виблискуючи на сонці лаком, повітряна машина шугнула в небо. Потужні потоки повітря били в обличчя. Тріпотіло на вітрі Каролініне волосся» [Даниленко 2014:88]. Після приземлення «Кароліна сиділа занурена в себе, ніби щось пригадувала, стріпнула головою і похмуро мовила:

– Було дуже добре. Але мені пора» [Даниленко 2014:89]. Ігор Сікорський з її вигляду зрозумів, що вона ніколи не відмовиться від нинішнього свого статусу й не стане навіки його, як колись обіцяла.

Після того як Ігор Сікорський, ставши вже знаменитим у Російській імперії авіаконструктором, прилетів з Петербурга до Києва на новому великому літаку «Ілля Муромець», на Куренівці було організовано польоти для бажаючих. Серед тих, хто захотів покататися на літаку, виявилася й Кароліна. Автор поглиблює її портрет описом нового вбрання, наголошує на сміливості жінки, яка рішуче піднімається на борт «Іллі Муромця»: *«На ній було шифонове плаття блідо-сірого кольору і капелюшок з вуалькою. Не відкриваючи обличчя, подала Ігорю руку. Допоміг їй піднятися на літак, посадив у плетене крісло і сів навпроти. У салоні не було більше нікого. ... Кароліна підняла вуаль, і її великі карі очі збуджено блищали» [Даниленко 2014:131].* Про внутрішній стан жінки говорить така портретна деталь, як блиск збуджених очей.

Сікорський виконав свою давню обіцянку покатати Кароліну на своєму літаку. Після обидва рушили в готель «Континенталь». Автор наводить чи не єдиний парний портрет щасливих героїв: *«Вони зійшли з карети – стрункий молодик і жінка у капелюсі з вуаллю, піднялися сходами, відчинили двері величезного дорогого номера, де на столі стояли троянди, шампанське, цукати, бонбоньєрки і туринські каштани. Лунко вистрелив корок, у келихах запінилося шампанське, їхні губи злились у довгому поцілунку, він підхопив жінку на руки і поніс до ліжка» [Даниленко 2014:132].* Далі парний портрет поглиблюється інтимними подробицями, характерними для сучасних постмодерних творів: *«Вони попадали в ліжку, стягуючи одне з одного одяг. Його губи припали до її ніг, жінка тихо застогнала й відчула, як здригнулося*

ліжко, місто, світ і все її життя, таке складне й заплутане. Поливав її шампанським і співав, доторкуючись губами до тіла, на якому виступали сироти, а потім слухав, як вона кричить і здригається в його обіймах» [Даниленко 2014:133]. Автор, описуючи ласки закоханих, застосовує такий прийом, як градація, що дозволяє простежити наростання емоцій героїв: «Відчув, як її губи блукають його тілом, і він стає іграшкою, якій у пориві незрозумілого душевного поруху ця жінка легко може відірвати голову» [Даниленко 2014:133]. Парний портрет завершується сценою у ліжку, де головний герой наостанок вдихає пахощі тіла коханої жінки: «Готельні апартаменти були наповнені пахощами її тіла. Вони лежали в широкому ліжку, тісно притиснувшись одне до одного, і відчували, що бачаться востаннє» [Даниленко 2014:133]. Остання зустріч Ігоря і Кароліни відбулася за день до вбивства спадкоємця австро-угорського престолу, що поклало початок першої світової війни: «Ранкові газети оголосили, що в Сараєві сербські націоналісти вбили спадкоємця австро-угорського престолу ерцгерцога Франца Фердинанда і його дружину» [Даниленко 2014:135]. Після цього вони більше не зустрічалися, а Кароліна з'являлася лише в видіннях Сікорського.

Останній оніричний портрет Кароліни у романі В. Даниленка з'являється уві сні героя в ніч його смерті: «Кароліна стояла в білому вельоні й весільній сукні, залита співучим промінням прожектора, така, як він запам'ятав її, коли вона востаннє затримала свою руку в його руці, сідаючи в карету біля київського готелю «Континенталь». ... Кароліна взяла його під руку, і вони пішли світляною доріжкою, продертою в темряві прожектором. Вони йшли, притиснувшись одне до одного, а навколо, заглушуючи даленіючий гуркіт гелікоптера, божеволіли цикади, і їхній хор наповнював темну ніч, що обступала з усіх боків і густішала з кожним кроком» [Даниленко 2014:285].

Портрет самого Сікорського як реальної історичної особи в романі В. Даниленка репрезентований набагато скупіше, аніж портрет його коханої. Очевидно, так задумав автор, але об'єктивно це пов'язано з тим, що при портретуванні реальної історичної особистості письменник має набагато менше

можливостей для художнього домислу та вимислу. Так, змальовуючи на початку роману Ігоря-гімназиста, автор практично обмежується констатацією, що це *«хлопчак у костюмі гімназиста»* [Даниленко 2014:12]. При знайомстві з Кароліною *«він стривожено озирнувся»* [Даниленко 2014:12], коли та поманила хлопця пальцем, *«він підійшов, поправляючи ранець»* [Даниленко 2014:13].

Досить часто портрет Ігоря Сікорського складається з однієї деталі, яка промовисто свідчить про стан його закоханості в жінку: *«О сімнадцятій він стояв біля готелю «Бель-В'ю» з букетом червоних троянд»* [Даниленко 2014:43]. Небагатослівним є портрет авіаконструктора, коли він назавжди покидав Росію, відправляючись в еміграцію: *«На палубі меланхолійно снували пасажирів, не звертаючи уваги на молодика в пальті й капелюсі, який дивився, як зникає за горизонтом повитий ранковою імлою берег»* [Даниленко 2014:150].

Важливу роль В. Даниленко відводить такій деталі костюма героя, як капелюх, колись подарований Кароліною. Капелюх стає символічним образом, що приносить удачу герою, стає своєрідним оберегом, який виручає його в складних випробуваннях життя. Гадалка на капелюхах у Денвері, до якої звернувся наприкінці життя Сікорський, так пояснила йому символічне значення старого капелюха: *«По-справжньому ми любимо раз або декілька, але не більше. Усе інше – імітація. Ви втратили велику любов, – подивилася йому в очі жінка. – Цей грубий капелюх – ваше безпросвітне важке життя, сповнене страху і безконечних змагань. Ви все життя тікали від любові. Ось про що сказав мені ваш старий фетровий капелюх»* [Даниленко 2014:282].

Справді, головний герой роману мав усього три бажання: *«Перелетіти через Атлантику, збудувати гелікоптера, якого обіцяв Кароліні, і побачити Кароліну»* [Даниленко 2014:266]. Перше і друге бажання він зумів реалізувати наяву, третє реалізувати йому не вдалося, останні кілька десятиліть його життя пройшли без Кароліни. Вона залишилася в його пам'яті й з'явилася в його останньому сні, процитованому вище.

У романі В. Даниленка портрет Кароліни проходить еволюцію від ідеографічного до символічного (жінка з пропелером). Її портрет формує метафоричний і символічний зміст твору, рятуючи від забуття себе й іншого головного героя, надаючи розвитку сюжету динаміку.

Портрети Кароліни Гулій та Ігоря Сікорського в романі В. Даниленка «Капелюх Сікорського», виконуючи головну свою естетичну функцію – створення образів вигаданого та реального персонажів через опис зовнішнього вигляду й заглиблення в їхній внутрішній світ, психологію дій і вчинків, акумулюють у собі розмаїття значень, ідучи шляхом розширення від ідеографічного до символічного функціонування образів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Даниленко 2014 – Даниленко В. Капелюх Сікорського / В. Даниленко. – Львів: ЛА «Піраміда», 2014. – 290 с.